

SUBJEKTIVNA ETIČNA ODGOVORNOST PRI ZAGOTAVLJANJU INFORMACIJ

Jože Urbanija *

UDK: 172:659.2

Jože Urbanija: Subjektivna etična odgovornost pri zagotavljanju informacij. Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja. Zbornik referatov z dopolnilnega izobraževanja, Maribor 6/2007, str. 343-349.

Izvirnik v slovenščini, izvleček v slovenščini in angleščini, povzetek v angleščini.

V prispevku so predstavljeni teoretični in praktični vidiki subjektivne etične odgovornosti pri zagotavljanju informacij. Avtor se osredotoči na pomembnost subjektivne etične odgovornosti v procesu zagotavljanja informacij. Vedno bolj pomembna etična razsežnost bogati lik sodobnega arhivista.

UDC: 172:659.2

Jože Urbanija: Subjective Ethic Responsibility in Providing Information. Technical and Field Related Problems of Traditional and Electronic Archiving. Conference Proceedings, Maribor 6/2007, pp. 343-349.

Original in Slovenian, abstract in Slovenian and English, summary in English.

In the paper, theoretical and practical implications of the subjective ethic responsibility in providing information are presented. The author focuses on the importance of the subjective ethic responsibility in the process of delivering information. Thereby, the profile of the modern archivist enriched by the ever more important ethic dimension is raised.

1 UVOD

Na začetku tega prispevka bi želel navesti moto, ki je bil sprejet na mednarodnem simpoziju World Summit on the Information Society: Narediti ta svet boljše informiran in bolj toleranten v korist vseh ljudi. (To make this world better informed and more tolerant for the benefit of all.)

Mislím, da bi ob tem motu lahko navedel tudi nekaj idej Alexa Byrneja, ki jih je namenil udeležencem WLIC (World Library and Information Congress) v Seulu lansko leto: »Ko sprejemamo izzive, se borimo proti neznanju in nestrpnosti s tem, da branimo zakonitost, da zavračamo državo strahu in vse tiste, ki bi hoteli širiti sovraštvo kot posamezniki, skupine ali države. Bolje je, da gledamo v prihodnost z vizijo informacijske družbe, ki bo resnično za vse ljudi. S tem promoviramo harmonijo in napredek naših narodov in mednarodne skupnosti. Kakor je uničenju palače in biblioteke Korio sledilo odkritje premičnih črk, upamo, da se bodo tudi izzivi v globalni skupnosti usmerili v korist vseh ljudi z ustvarjanjem novih tehnologij in novih načinov razmišljanj.

Kot informacijski strokovnjaki prispevamo k razvoju informacijske družbe tako, da uporabljamo naše znanje, sposobnosti in etične vrednote.«¹

* Dr. Jože Urbanija, docent, Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo, Filozofska fakulteta, 1000 Ljubljana, Slovenija.

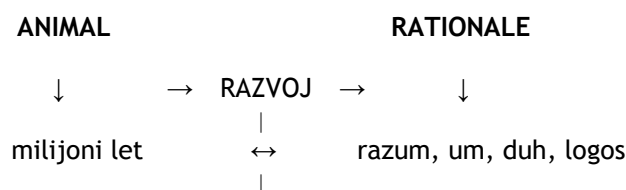
¹ Alex Byrne: *Libraries: Dynamic Engines for the Information Society (Welcoming Address IFLA SEUL 2006)*, IFLA monitor.

2 IZHODIŠČA ZA RAZMIŠLJANJE O ETIČNI ODGOVORNOSTI

1. IZHODIŠČE: ČLOVEK JE UNIKATEN

Zato je nenadomestljiv. Vedno mora biti cilj in nikoli sredstvo.

2. IZHODIŠČE: ČLOVEK JE

Vsaka človekova celica je usmerjena k »rationale«, vendar »gravitacija« milijonov let človeka vleče nazaj. In ko se obrne nazaj, doživlja krizo. To je podobno, kot če pri avtu med vožnjo nenadoma prestavimo v vzvratno prestavo. V motorju se nekaj zlomi.

Imamo dejavnosti, ki skrbijo za človeka kot »animal« in dejavnosti, ki skrbijo za njegov »rationale«. Družba, ki skrbi predvsem za »animal«, nima prihodnosti in se bo nenehno soočala s krizami. Zunanji izraz družbenih prioritete je njen odnos do dejavnosti, ki zagotavljajo človekov razvoj v smeri »rationale«. V to kategorijo spada področje kulture in znanosti. Torej eminentno tudi arhivi, knjižnice, muzeji, gledališča, vse ustanove, ki so pomembne za kulturni razvoj družbe.

Vendar ne smemo obsojati družbe kot nečesa, kar je zunaj nas. Mi smo del te družbe, oblikujemo jo in ona nas oblikuje. Ne moremo biti bistveno drugačni od njenega povprečja. Toda, ker se naša dejavnost nahaja pod naslovom »RATIONALE«, moramo ljudem in tudi sebi nenehno zagotavljati razvoj od »homo animal« v »homo rationale«.

Pri zagotavljanju informacij - znanja, gre za enako pomembne in usodne premike kot pri segrevanju ozračja Zemlje. Če se segrevanje ne bo ustavilo, se bo planet Zemlja vrnil v nam še neznan stanje, morda v eno od stanj preteklosti. In če ne bomo dovolj uspešni pri zagotavljanju informacij in znanja, se bo tudi družba obrnila nazaj k animalnosti.

3. IZHODIŠČE: TEMELJNA ZAKONITOST JE RAZVOJ

Vse se razvija v smeri popolnosti - od manj popolnega k bolj popolnemu. Zato je tudi v vsaki človeški celici zapisan ta razvojni program.

4. IZHODIŠČE: ZAČETKI ARHIVOV IN KNJIŽNIC SO POVEZANI S PRVO, EDINO RESNIČNO REVOLUCIJO, REVOLUCIJO Z ETIČNIM PREDZNAKOM

Kdaj se je pojavil tisti prvi, zelo preprosti arhiv, tista prva knjižnica, ki sta na najpreprostejši način opravljala enako poslanstvo kot današnje, z računalniki bogato opremljene knjižnice in arhivi? Ta začetek je povezan s prvo, nedvomno največjo, a tudi najmanj opaženo revolucijo v zgodovini človeštva. Vse dosedanje revolucije - francoska, oktobrska in mnoge druge, so za seboj puščale požgane domove, šole, knjižnice, uničene arhive in - grobišča. Ta prva revolucija je bila povsem drugačna. Predstavljajmo si našega prednika na začetku civilizacije. Njegov osnovni namen je preživetje. Zato mora poskrbeti zase. Mora biti egoist. Toda nekega dne se je zgodilo, da je ta naš pradavni prednik svojemu sosеду podaril del svojega živeža. Vendar je bil to šele začetek. Ko je ta naš prednik bil pripravljen svojemu sosеду podariti svoja spoznanja, svoje znanje, se je zgodila revolucija. Revolucija zato, ker je naš praded iz egoista postal altruist. Sposoben je drugim podariti nekaj, kar je resnično njegovo, svoje znanje, nekaj, kar je del njega. Verjamem, da je bila to resnična revolucija, revolucija, s katero se je začela človeška civilizacija. Da se znanje ne bi izgubilo, so ljudje izumili pisavo. In moral je biti tudi nekdo, ki je hranil in urejal to zapisano znanje. Opravljal je isto poslanstvo kot današnji arhivisti in knjižničarji. Zbiral je znanje, ga urejal, hranil in posredoval drugim. Zato so arhivi, knjižnice in njim podobne ustanove ter njihovo poslanstvo povezani z začetki človeške civilizacije, to civilizacijo ohranjajo in ji omogočajo razvoj. Prehod našega prednika iz egoista v altruista, ki še vedno traja, je nedvomno pomembna etična razsežnost.

Tako kot Alex Byrne² ugotavlja, da knjižnice od svojih začetkov hranijo zapise človeškega znanja in domišljije ne glede na nacionalne meje, življenjsko dobo, trajanje kraljevin in drugih vladavin in da knjižničarji izpolnjujejo neko višje poslanstvo, ki pa ima veliko skupnega z etiko, popolnoma upravičeno to lahko trdimo tudi za arhiviste.

5. IZHODIŠČE: MOČ BESEDE

Besede, ideje so gibalno razvoja in civilizacije. Biblija piše besedo z veliko začetnico. Ko jo pošljemo v svet, ne vemo, kje in kdaj bo sprožila plaz novih besed. Lahko prinese mir, lahko sproži vojno. Kot kamen, ki ga vržem v jezero, vzvalovi vse jezero, tako tudi ideja, beseda, ki jo vržem v svet, vznemiri vse vesolje. Iz tega izhaja zavest o moči besede, o spoštovanju do besede, a tudi o odgovornosti do posredovanih besed - informacij.

3 ODGOVORNOST

Človekov čut odgovornosti je povezan z zavedanjem njegovega dostojanstva. »Kakor pri oblikovanju notranje svobode, morajo tudi pri vzgoji čuta odgovornosti človeku pomagati družbene strukture. Do čuta odgovornosti bo človek zelo težko prišel, če mu življenjske razmere ne bodo dopuščale, da bi se zavedel svojega dostojanstva. Razmere morajo biti take, da se človek more v njih razmahniti v vseh

² *The Ethics of Librarianship: an international survey* (Robert W. Vaagan, cd.) (2002). München: K.G.Saur.

dimenzijah svojega poslanstva, na ta način kratko malo živeti svoje dostojanstvo ter po tej poti naravno rasti v čut odgovornosti.«³

Odgovornost običajno vključuje storjenemu ali opuščnemu dejanju ustrezne posledice, ki so lahko negativne in pozitivne. Negativne vključujejo predvsem materialne izgube in kazni; pozitivne pa ugled, samospoštovanje, uspešnost, napredovanje.

Pravo pozna nepravne in pravne odgovornosti. Nepravne so moralna, politična, etična, poklicna odgovornost. Njihova značilnost je nepravna sankcija, npr. obsodba okolice, javna kritika. Pravne odgovornosti pa delimo na kazenskopravno s kazensko sankcijo in civilnopravno - odškodninsko odgovornost s pravno sankcijo povrnitve povzročene škode.

Subjektivna in objektivna odgovornost izhaja iz storilčevega subjektivnega odnosa do dejanja. Tako je odškodninska odgovornost lahko subjektivna (krivdna) ali pa objektivna (odgovornost na podlagi vzročnosti). Predpostavka za krivdno odškodninsko odgovornost je deliktna sposobnost. V obligacijskem pravu govorijo o naklepu (namenu), kadar se storilec zaveda posledice in jo hoče ali vanjo privoli. Malomarnost pa je tisto dejanje, ki je v nasprotju z določeno skrbnostjo (skrbnost dobrega gospodarja, gospodarstvenika, strokovnjaka).

Subjektivna etična odgovornost arhivistov in knjižničarjev pri zagotavljanju informacij spada z vidika prava med nepravne odgovornosti. Dejansko je sankcija za njihovo neodgovorno ravnanje predvsem izguba ugleda, javna kritika in podobno.

Avtorji Deklaracije o univerzalnem etosu⁴ ugotavljajo, da izhaja odgovornost iz človekovega dostojanstva in je zato človek odgovoren za vse, kar dela ali opušča. Ob spominjanju Univerzalne deklaracije o človekovih pravicah iz leta 1948 pa avtorji te deklaracije želijo to, kar je bilo takrat razglašeno na ravni pravic, potrditi ter poglobiti, izhajajoč iz etike in ugotavljajo:

- da delo za pravice in svoboščine lahko izhaja le iz zavesti o odgovornosti, ki je sad razumske in čustvene odločitve;
- da pravice ne morejo dolgo preživeti brez moralnosti.

Nadalje menijo, da se je na mnogih življenjskih področjih že razvila nova zavest etične odgovornosti ter želijo, naj bi čim več poklicnih skupin, zdravnikov, znanstvenikov, poslovnežev, novinarjev, politikov, razvilo našemu času primerne etične kodekse, ki bodo ljudem iz teh poklicev lahko svetovali pri težkih vprašanjih.

4 SUBJEKTIVNI ODNOS

Kaj je arhivistov subjektivni odnos do dejanja, do posredovanja ali neposredovanja informacije? Subjektivni odnos pomeni osebno odločitev glede posredovanja količine in kakovosti informacije. Pri količini gre za to, da glede na okoliščine lahko posredujemo od minimalne do maksimalne količine informacij. Gre za človekovo subjektivno/osebno pripravljenost/angažma. Ta je odvisna od

³ TRUHLAR, Vladimir (1974). *Leksikon duhovnosti*. Celje: Mohorjeva družba, str. 387.

⁴ Deklaracija o univerzalnem etosu je sprejel Svet Parlamenta svetovnih verstev, Chicago, 1993, pripravil Hans Küng; v slovenščini Revija 2000, prevod Samo Resnik.

arhivistove motiviranosti ter od njegovega znanja. Motiviranost pa je zopet odvisna od številnih dejavnikov. Med temi zlasti: od temeljnega vrednotnega odnosa do stroke, od njegovega spoznanja o smiselnosti in pomena same dejavnosti zanj in za družbo. Torej od občutka pripadnosti stroki. Gre za zaznavanje pomena stroke. Naslednji dejavnik je zavest o dolžnosti, da svoje delo opravlja optimalno. Tretji dejavnik je odnos do človeka, ki sega od empatije do odklanjanja človeka in fobije pred ljudmi. K motivaciji pa nedvomno spadajo tudi bolj konkretni dejavniki. Odnosi v kolektivu vplivajo nanjo, občutek sprejetosti s strani kolektiva in prav tako s strani uporabnikov. K otipljivim dejavnikom spada gotovo tudi pravično plačilo za opravljeno delo ter možnosti ustreznega napredovanja glede na dosežke pri svojem delu. Rangiranje vseh teh dejavnikov je pri različnih ljudeh različno. Vse dejavnike bi lahko razdelili v dve skupini. V prvo spadajo vsi tisti, ki so povezani z materialno stimulacijo, npr. napredovanje in plača; v drugo skupino pa tisti dejavniki, ki so povezani s dojetjem stroke in njenega pomena ter odnosa do uporabnikov oziroma sploh do človeka.

Arhivistovo znanje je odvisno od temeljnega strokovnega znanja, ki ga je dobil v času študija, od njegovega permanentnega izobraževanja ter tudi od širine splošne izobrazbe.

Pogosto razpravljamo o načelih, po katerih se odločamo, katera dejanja je najbolje izbrati v dani situaciji, torej katero je pravo dejanje gledano od zunaj. Toda obstaja tudi drugačen način, kako gledati na dejanja. Na dejanja gledamo lahko tudi tako, da ocenjujemo, ali tisti, ki nekaj dela, zasluži pohvalo ali grajo. Pri tem mislimo bolj na motive kot na učinke, bolj na notranjo kot na zunanjo stran.

Nasprotje med obema gledanjema na dejanje se najbolj jasno pokaže, ko ocenjujemo primer človeka, ki dela nekaj narobe v dobri veri, ker pomotoma misli, da je tako prav. Vsi vemo, kaj ljudje delajo v vojni. Na obeh straneh se bojujejo v dobri veri, da ravnajo prav. Podobno se dogaja, ko nekdo dela z dobrim namenom, vendar glede na posledice, ki jih lahko vnaprej pričakuje, ne dela prav. Soočeni s takim primerom, ne moremo moralno grajati prizadetega zaradi njegovega dejanja, razen če menimo, da je moralno odgovoren za svoje prepričanje. To razlikovanje povzroča težave. Gre za priznano načelo etike, da je vedno naša dolžnost storiti to, kar po lastnem premisleku mislimo, da smo dolžni storiti. Ob tem predpostavljamo, da se lahko tudi motimo, kar pa pomeni, da bi lahko delali nekaj, kar je napačno in česar zaradi tega ne bi smeli delati. Ali ni to protislovno? Bilo bi, če ne bi uporabili dvoje različnih pomenov izraza »dolžni smo«. Gre za to, ali opravljamo pravo ali napačno dolžnost, oziroma ali je naše prepričanje pravilno. Vendar tudi tu zopet zadenemo ob odgovornost. Za svoje prepričanje in strokovno znanje smo namreč tudi sami subjektivno etično odgovorni.

Subjektivna etična odgovornost pri posredovanju informacij vključuje tri nivoje.

Na prvem nivoju sprejemamo standarde ravnanja, ki vključujejo splošna etična načela, etični kodeksi ter zakonske in druge strokovne predpise.

Na drugem nivoju si pridobimo ali skušamo privzgojiti občutek odgovornosti. Ta ima svoj izvor v filozofskih, socioloških in humanističnih temeljih stroke.

Tretji nivo vključuje ponotranjenje splošnih in profesionalnih etičnih načel, ki jih preprosto živimo in se po njih ravnamo ter s tem udeležujemo subjektivno etično odgovornost.

Subjektivna etična odgovornost ima izhodišča v temeljnih in trajnih vrednotah in iz njih črpa človek tudi motivacijo za ustrezno ravnanje.

Vse to pa se dogaja v zelo dinamičnih družbenih procesih, ki jih je Vaclav Havel z vidika demokracije precej kritično orisal.

5 DEMOKRACIJA

Ljudje še vedno čutijo, da niso pravi gospodarji svoje usode. Ne verjamejo, da lahko zares vplivajo na politično dogajanje. Ne verjamejo, da lahko vplivajo na to, v katero smer se razvija naša civilizacija. Demokracija čedalje bolj postaja ritual.

Zahodne družbe doživljajo krizo demokratskega etosa in aktivnega državljanstva. Globalne korporacije, medijski karteli in mogočne birokracije spreminjajo politične stranke v organizacije, ki naj varujejo specifično klientelo in interese.

Demokracija je nedemokratska, če ne vsebuje vrednot in je omejena samo na tekovanje političnih strank, ki imajo "zagotovljene" rešitve za vse.

Nujna je moralna razsežnost politike in aktivna civilna družba kot protiutež političnim strankam in državnim institucijam.

Gospodarski globalizem je ušel političnemu nadzoru in povzroča gospodarsko ter ekološko pustošenje. Če nočemo, da nas preplavijo anonimne sile, morajo globalno začeti delovati načela svobode, enakosti in solidarnosti, ki so temelj stabilnosti in blaginje zahodnih demokracij. Pomembni so alternativni centri misli in državljanskega delovanja.

Zgraditi moramo globalno civilno družbo.

Politika ni le tehnologija oblasti, temveč mora imeti moralno dimenzijo.

Evropa imamo posebno nalogo: v povezavi z evropsko integracijo mora udejaniti avtentični evropski smisel za globalno odgovornost.

V tem udejanjanju avtentičnega evropskega smisla za globalno odgovornost ne smejo biti arhivi in knjižnice le opazovalci, marveč ga morajo soustvarjati. Zdaj in tu.

6 ZA KONEC

Viktor Frankl je v svojem času zapisal: »Svoboda je le en del zgodbe in ena polovica resnice. Biti svoboden, je lahko tudi nekaj negativnega.

Svoboda se lahko sprevrže v čisto samovoljo, če ne vključuje odgovornosti. Zato bi želel povedati, naj se Kipu svobode na Vzhodni obali pridruži tudi Kip odgovornosti na Zahodni obali.«⁵

⁵ FRANKL, Viktor. E. (1981). *Nečujan vapaj za smislom*. Zagreb: Naprijed, str. 58.

VIRI IN LITERATURA

- TRUHLAR, Vladimir, *Leksikon duhovnosti*, Mohorjeva družba, Celje 1974.
- *Journal of Information Ethics*.
- *The Ethics of Librarianship: an international survey* (Robert W. Vaagan, cd.), K.G.Saur, München 2002.
- FRANKL, Viktor. E., *Nečujan vapaj za smislom*, Naprijed, Zagreb 1981.
- POTRČ, M., *Dinamična filozofija*, ZIFF, Ljubljana 2004.
- *Libraries and the WSIS Action Lines*, poglavje C10. *Ethical dimensions of the Information Society* (<http://www.ifla.org/IIIwsis.html>), 2006.

SUMMARY

SUBJECTIVE ETHIC RESPONSIBILITY IN PROVIDING INFORMATION

In the paper, theoretical and practical implications of the subjective ethic responsibility in providing information are presented. From the theoretical viewpoint, the semantic definition of the subjective ethic responsibility in same scientific fields as well as in everyday life is discussed.

From the practical point of view, the author focuses on the importance of the subjective ethic responsibility in the process of delivering information.

Thereby, the profile of the modern archivist enriched by the ever more important ethic dimension is raised.